

Drenge passer kreaturer omkring 1900

AF TORSTEN BALLE

En magister fra København var engang med mig inde på en gård. To drenge kom ind fra marken. De havde været ude at flytte, sagde de. "Vil det sige, at børn arbejder?" spurgte magisteren forfærdet. Drengene grinede.

For selvfølgelig bestilte de da noget. Det gjorde alle i gården, hver efter evne, og at passe kreaturer, det var ikke arbejde for voksne mænd. Det kunne drenge bedre. Der skulle ikke særlig mange kræfter til, men et par gode raske ben, for før man fik fænger (indelukker), blev alle kreaturer tøjret. De skulle trækkes ud, og de skulle flyttes og trækkes hjem igen, og de skulle løbes ind, når de kom løs. Der var nok at rende efter. Drenge var uundværlige. Havde man ingen selv, måtte man have en tjenestedreng. Tit begyndte de så småt, når de var 7-8 år - så snart de kunne løfte en kølle, som én sagde. Sådant en dreng kaldte man blot e dræng' (drenge), ikke hyrredrengen eller hjorddrenge eller vogterdrenge, for det var kun meget få steder, man kunne wu't (vogte) kreaturer løse. På Lille Djernæs vogtede Jens Rask får om foråret og stude og ungkreaturer en måned om efteråret. Der var vide marker. Øst for Vigsø vogtede Marie Andersen stude og får på strandengene i lange, ensomme dage, men i almindelighed måtte man holde alle dyrene i tøj, både for at få græsset udnyttet, og for at de ikke skulle komme ind på kornmarker eller andre folks agre og gøre skade. Enkelte sagde, at de havde en flø't-dræng' (flyttedreng). Det var egentlig en rammende betegnelse, men den blev meget sjældent brugt.

Det er midt om sommeren, tidligt om morgenen. Klokkeren er fire, og solen er ved at stå op. Så kommer manden og kalder, måske som Jeppe Dige i Vigsø: "No, bette dræng, no ær ed tikh å kom op. Ja, de wa ræt, kom så!", og drengen tumler søvni ud af sengen. Han er nu ikke den eneste, der er tidligt oppe. Hvis hestene skal i marken, må karlen op og røgte dem nogle gange, for de skal være for døren klokken seks. Tit bliver manden oppe. Det har han jo været vant til, fra han var dreng.

Drengen tager bukser og bluse på, finder sine træsko og går ud i stalden. Køerne har været inde hele natten. Nu er de sultne og brøler drengen i møde. Først henter han sin førerko, e tré'k-kow' eller e tré'ker (trækkoen). Den står ligesom de andre køer med sit oprinkede 4-5 favne lange tøj. Det hægter han på en krog ved stalddøren og går ind efter den næste ko, som han trækker hen ved siden af den første. Dens tøj bliver hængt om halsen på trækkoen, og så kommer den tredje ko ud og bliver på samme måde fæstet til den anden. Endelig kommer den fjerde ko til, og så har han en lengk (lænk, geled).

Er der flere køer, samler han en ny lænk og hægter den bagefter den første på den måde, at den første kos oprinkede tøj også bliver lagt om trækkoens hals, men mellem oprinkningen og koen skal der være et stykke tøj, en del længere end en ko, så den ikke kommer til at gå med mulen i trækkoens hale. Det var sjældent, en dreng havde mere end to lænk, otte køer, på den tid, men det ville ikke være noget problem for ham at hægte endnu en lænk på.

Skal køerne gå på en smal markvej mellem korn eller i siden af en offentlig vej, kan han måske ikke have fire køer ved siden af hinanden. Så må han nøjes med tre eller to i en lænk.

Når køerne er samlet, tager han sin kølle over skulderen og trasker af sted med hele flokken. Han går mest i sine træsko, for køer kan træde hårdt på bare fødder, hvis han må ind mellem dem. Det kan ske, hvis en ko er tyregal og springer op på ryggen af koen foran. Så kan den glide ned mellem to køer, og så må drengen ind i flokken for at ordne den igen. Det kan give sved, knubs og tårer, for "så ær ed it te' å tu'r mæj, de mog'!". Det sker heldigvis ikke så tit, men de klodsede dyr kan også komme til at træde drengen over tærne ude på marken.

Der er han nu landet med sin flok. Nu skal han fæj:st (fæste) køerne i en lang række, og mens han fæster én ko, skal han holde styr på alle de andre. Han lader tøjrepælen dingle i rebet, så den lige rører jorden, giver den et lille pik med køllen, så den får fat med spidsen, og knalder så sin kølle med fuld kraft ned på pælen, sådan at den går lodret ned i jorden. Kommer den til at stå skævt, kan den let rykkes op.

Hver ko kan nu gå så langt som tøjret rækker, til alle sider fra pælen. Det område den kan nå at æde på, kaldes en ty:rwel (tøjrevold), men en hel tøjrevold græs må den sjældent få, når tøjret er 4-5 favne. Den må ikke få mere, end den kan æde op, inden den skal flyttes, for ellers går den bare å swener i'kh ed (sviner i det, træder det ned) eller levner noget.

Når drengen sætter køerne i siden af en ny mark, må manden - eller han selv, hvis han har erfaring nok - skønne efter græsmængden, hvor stor en tøjrevold, han må give dem, og så korter han tøjret op til en passende længde ved at lave en løkkeknude på det. Der lyder let nok, men hvis det er tørt, når knuderne bliver knyttet, og der så kommer regn, er de næsten umulige at løse op for små drengefingre.

Køerne må ikke komme for nær til hinanden, når de græsser, og derfor sætter drengen dem sådan, at der bliver en snes trin mellem tøjrevoldene.

Det er en lettelse, når køerne er fæstet. Så tager drengen træskoene i hånden og løber barfodet hjem. Mange år efter kan han endnu mindes fornemmelsen af dugvådt græs mellem tærne og markvejens støv under fodsålerne.

Men der venter arbejde hjemme. Han skal muge i stalden, så der kan være rent til malkningen. Gødningen skal han skovle op i en slo:f (sluffe, møgbor) og køre den over staldgulvets toppede brosten ud gennem en dør og ud på de lange fjæl, der ligger på møddingen som en kørebros. Der skal øvelse til at balancere over de smalle møddingsfjæl med en tung sluffe, og mange drengeben har været en tur i møddingen. Så skal stalden fejes, og når det er gjort, kan han endelig gå ind og få sin davre.

Køerne skulle nu også have ædt deres morgenmåltid, og drengen render ud for at flytte. Nu behøver han ikke de tunge træsko, og han kommer hurtigt derud. Tøjrepælen rykker han op ved at lægge tøjret over skuldrene bagfra og

trække til, og så går han hen i græsset midt mellem to afgangede tøjrevolde og banker den ned. Sådan bliver han ved, til den sidste ko er flyttet, og så kan de stå og æde igen, til de skal hjem for at blive malket.

Nu i den varmeste sommertid skal de tidligt hjem, tit omkring klokken syv, inden oksebremserne rigtig vågner, for når en ko hører, at bremserne summer omkring den, stikker den halen i vejret og løber sanseløst afsted. Intet kan stoppe det tunge dyr, når det er i fart.

Holder tøjrepælen, så brister tøjret! Og så stikker koen af. Om formiddagen kan det endda gå, for da søger koen hjem, men om eftermiddagen løber den gerne væk over agre, gennem korn, ud på veje. Så må drengen efter den, alt hvad benene kan rende, og han når den som regel, inden den får trådt alt for meget korn ned, og vender forpustet og svedende tilbage til marken for at fæste den igen - og så er måske en anden ko stukket af! Det kunne ikke undgås, at enkelte kører bisede. Ellers skulle de da stå inde både nat og dag i den varme tid, men i de varmeste timer kunne de bisse allesammen, og så var det næsten håbløst at få dem samlet igen. For Peter Laursen i Helligsø skete det, at hele koblet bisede, da han trak det hjem. Køerne løb over ham og fra ham og brasede sammen i en klump foran stalddøren, de tåbelige dyr!

Oksebremserne var en stor, men gennem århundreder tilvant plage. Deres larver lever under dyrenes hud, og der hvor de sidder, bliver der smertende bylder. Køerne bliver utilpas af dem og af den uro, bremserne volder dem, og så giver de mindre mælk. I hver byld er der et hul over larven og hullerne gør hudens værdi mindre, så bremserne gav landbruget store tab, voldte dyrene lidelser og drengene meget besvær. Men sådan var det nu engang, og man levede med det, indtil man fandt på at klemme larverne ud af bylterne eller tage dem med en pincet. Det virkede så godt, at der i 1922 kom en lov der satte udryddelsen i system. For dem, der blev ansat som udryddere, var det en sand fornøjelse at myrde de små asener, hvis forfædre havde voldt så mange kvaler.

Når drengen kom hjem med køerne, skulle de vandes. Der står et langt vandingstrug ved brønden, så flere kan drikke på én gang, og så går køerne én for én ind i deres båse, og pigerne kommer for at malke. Derfor har drengen dog ikke fri.

Måske skal han i skole. På landet er det to halve dage om sommeren fra kl. 7 til kl. 12, men tit bliver det til mindre, for det er ikke let at undvære drengen, og de multer der skal betales, hvis han forsømmer, er små. Er han endelig i skole og sidder i uvant ro på sin plads, falder han tit i søvn, og en forstående degn lader ham sove den første time. Så er han friskere resten af skoledagen.

Ellers er der ungkreaturene, der står længere ude på marken. Måske skal de også hjem på grund af bremserne, måske kan de blot flyttes, men drengen skal i hvert fald ud til dem, og det giver mange løbeture. Sognefoged Niels Rask i Torsted var dreng i en gård, der havde mark en halv mil mod vest og en halv mod øst. Han sagde i spøg, at han var så lille, fordi hans ben blev slidt kortere, når han løb frem og tilbage mellem østenden og vestenden af marken, en hel mil hver gang. Det havde han nok ellers ikke taget skade af, for han blev 93.

Og så er der fårene. Alle havde får dengang, få eller mange. De nøjsomme dyr står på den ringeste jord, på noget skratværk, hvor der tit er meget lidt græs. De står to

og to sammen. Det sparer tøj, og får er glade for at have selskab. Det viser sig, hvis et par eller flere kommer løs. Så løber de ikke bort, men hen til andre får - til megen ulejlighed for drengen, for de kommer tit i snærr (i snære) i tøjrene, der bliver filtret sammen i løkker og knuder, så de næsten ikke er til at rede ud fra hinanden, især da fårene ikke står stille. Må han tage grimen af et får for at løse en knude, så løber det! Ellers volder fårene ikke mange kvaler. Det er fromme, kælnedyr, og især lammene giver ham mange glæder.

Det gør kalvene også. De står gerne sammen to og to, så længe de er små, og så nær gården, at han kan slæbe drikke ud til dem i en spand, flytte dem tit og kæle meget for dem. Men de kan godt få nykker, så de vil en anden vej, end han vil, især når de bliver større. Store kalve er ikke nemme at have med at gøre, når de skal ud eller hjem, for dem kan han ikke koble sammen som køerne. Så vil de ikke gå.

Køerne har nu stået - eller ligget inde i mange timer, og de er blevet malket til morgen og til middag. Måske har de ingenting fået i den tid, måske er der slået noget græs til dem eller noget grønt korn, hvis det er en tør sommer, men om eftermiddagen eller hen mod aften, når bremserne er faldet til ro, skal de ud igen, somme tider ikke før kl. 7.

Når de ikke skal stå i kanten af marken, bliver tøjrene i regelen ikke knyttet op, men græsset bliver rationeret på en anden måde. Drengen skal nøg eller tyrr (tøjre) køerne ind. Tøjrepælen bliver nu ikke sat i det lange græs, men i en afgræsset tøjrevold, nogle trin længere inde på marken, end den stod før. Få eller mange trin, som der er græs til. I meget tørre somre kan det ske, at der næsten intet græs er. Så kan en dreng græde, fordi der ikke er nok til hans køer, selv om han giver dem fuldt tøjreslag.

Nærmer rækken sig den anden kant af marken, og der er korn ved siden, må han "måle til kornet" og sætte tøjrepælene sådan, at køerne ikke kan nå kornmarken.

Ud på aftenen, når han har spist sin nadver, skal han ud og flytte igen. Solen er nu ved at gå ned, og græsset er måske allerede dugvådt, men køerne skal helst have vommen fyldt, inden de skal hjem. Derfor skal de stå ude længe, og tit nærmer klokken sig 11, inden han får dem ind til aftenmalkningen. Så er han tjenlig til sin seng, for det er ikke sikkert, han har fået en middagssøvn som de voksne.

Heldigvis er det kun i den varmeste tid, det går til på den måde, og endda ikke hver dag. Der kan komme kølige dage og "øde dage", regnvejrskdage, da man ikke kan arbejde i marken, og ingen bremser er på vingerne. Så kan alle tage det med ro, og der bliver tid til mere søvn, måske også til leg. I sådanne dage har han det bedre end vogterdrengene, der må ud med deres hjord, hvordan vejret så er, og blive ved den. Andre dage er det omvendt. Da kan en vogterdreng ligge og hygge sig ved et dige, sludre med nabodrengen og stege kartofler i et bål, men en flyttedreng må hjem til andet arbejde, når han har sat dyrene, luge stenbro, hente redskaber, løbe ærinder, hjælpe til alle vegne. Så er der ingen fritid, men det er ens for de fleste i gården, enten de er tjenestefolk eller børn af huset.

Markarbejde om foråret i driftens tid, høslæt, tørvebjergning og høst, alt krævede ligesom dyrenes pasning lange arbejdsdage fra tidlig morgen til sen aften, når vejret var til det.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1979, side 69-74).